

Rıdvan YAKUT

Dicle Üniversitesi

Dicle University

ridvanyakut02@gmail.com

Uzman

SENÂULLAH AMRİTSARÎ VE KUR'ÂN'IN KUR'ÂN'LA TEFSİRİ*

THANĀ'U'LLĀH AL-AMRİTSARÎ AND THE
INTERPRETATION OF THE QUR'ÂN WITH
THE QUR'ÂN

ARTICLE INFORMATION MAKALE BİLGİSİ

Research Article | **Article Type** **Makale Türü** | Araştırma Makalesi

17.01.2025 | **Date Received** **Geliş Tarihi** | 17.01.2025

22.04.2025 | **Date Accepted** **Kabul Tarihi** | 22.04.2025

Ethical Statement | Ethical rules were followed during the preparation of this study

Etik Beyanı | Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur

Yes - Turnitin - intihal.net | **Plagiarism Checks**

Benzerlik Taraması | Yapıldı - Turnitin - intihal.net

No conflict of interest declared | **Conflicts of Interest**

Çıkar Çatışması | Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

No funds, grants, or other support was received | **Funding**

Finansman | Fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

[CC BY NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) | **License**

Lisans | [CC BY NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Author Contributions | The authors contributed equally to the work.

Yazar Katkıları | Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

Ethics Committee Approval | The study subject does not require ethics committee permission.

Etik Kurul Onayı | Çalışma konusu etik kurul iznini gerektirmemektedir.

*Bu çalışma, yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

SENÂULLAH AMRİTSARÎ VE KUR'ÂN'IN KUR'ÂN'LA TEFSİRİ

ÖZET

Bir hidayet kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in temel amacı anlaşılmak ve insanları doğru yola iletmektir. Bir yöntem olarak kabul edilen Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri yöntemi, esasen bir anlama çabasıdır. Bu yöntemin temel amacı âyetlerin birbirini tefsir etmesiyle Kur'ân'ın anlaşılmasını sağlamaktır. Kur'ân-ı Kerîm konularına göre tertip edilmiş bir kitap olmadığından aynı konu ile ilgili âyetler Kur'ân'ın başka surelerinde yer alabilmektedir. Bu konuda İbn Teymiyye (ö.728/1328) "en iyi ve en sorunsuz yöntem" olarak Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsir etme yöntemi olduğunu ifade etmiştir.

Müslümanların Kur'ân'dan uzak kalma korkusu ve Kur'ân'ın çeşitli sebeplerden dolayı yanlış yorumlanması Müslümanlar açısından ciddi problem olarak kabul edilmiştir. Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinin, bu tür yanlış algı ve yorumların önlenmesinde önemi ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda birçok âlim Allah Teâlâ'nın mesajını en isabetli şekilde ortaya koymak adına oldukça değerli eserler kaleme almışlar. Bunlardan biri de çalışma konumuz olan Ebû'l-Vefâ Senâullah el-Hindî el-Amritsarî ve onun "*Tefsîru'l-Kur'ân bi Kelâmi'r-Rahmân*" isimli tefsiridir. Bu metodu tefsirinin başından sonuna kadar uygulamıştır. Dolayısıyla çalışmamızın ana konusu bir âyetin yine başka bir âyetle açıklanmasını kapsamaktadır. Müşkil, mücmel ve garîb olarak kabul edilen lafızlar hakkında da Senâullah Amritsarî'nin âyeti yine âyetle açıklama metodundan örnekler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri, Amritsarî, Tefsîru'l-Kur'ân bi-Kelâmi'r-Rahmân.

THANÂ'U'LLÂH AL-AMRITSARÎ AND THE INTERPRETATION OF THE QUR'ÂN WITH THE QUR'ÂN

ABSTRACT

The main purpose of the Holy Qur'ân, which is a source of guidance, is to be understood and to guide people to the right path. The method of interpreting the Qur'ân with the Qur'ân, which is accepted as a method, is essentially an effort to understand. The main purpose of this method is to ensure that the Qur'ân is understood by interpreting each other. Since the Qur'ân is not a book organized according to its subjects, verses related to the same topic can be found in other units of the Qur'ân. On this subject, Ibn Taymiyyah (d. 728/1328) stated that the "best and most problem-free method" is the method of interpreting the Qur'ân by means of the Qur'ân.

Muslims' fear of being away from the Qur'an and the misinterpretation of the Qur'an due to various reasons have been accepted as serious problems for Muslims. The importance of interpreting the Qur'an with the Qur'an is revealed in preventing such wrong perceptions and interpretations. In this context, many scholars have written very valuable works in order to present the message of Allah Almighty in the most accurate way. One of these is our study subject, Abû al-Wafâ al-Hindî al-Amritsarî and his commentary called "*Tafsîr al-Qur'ân bi-kalâm al-Rahmân*". He applied this method from the beginning to the end of his commentary. Therefore, the main subject of our study covers the explanation of a verse by means of another verse. Examples of the words accepted as Müşkil, mücmel and gharîb are also given from the Senâullah al-Amritsarî method of explaining the verse by verse.

Keywords: Tafsir (Qur'ânic Exegesis), Interpretation of the Qur'an by Qur'an, al-Amritsarî, Tafsîr al-Qur'ân bi-kalâm al-Rahmân

1. GİRİŞ

İnsanlara gönderilen son peygamber Hz. Muhammed (sav.) ve son kitap da Kur'ân-ı Kerîm'dir.¹ Aklını Kur'ân ve sünnet ölçüleri dâhilinde kullanan kişiler, Allah'ın nazarında meleklerden üstün olurlar. İlâhî emirleri dinlemeden nefsanî duygularına göre hareket ederek insani görevlerini yerine getirmeyenler ise, Kur'ân'ın ifadesiyle, *esfel-i sâfilîne*,² yani hayvanlardan daha aşağı bir dereceye düşerler.

İnsanların Allah'ın nazarında hayvanlardan daha aşağı bir dereceye düşmemeleri ve meleklerden daha üstün bir dereceye yükselmeleri için, akıllarını Kur'ân ve sünnet ölçüleri dâhilinde kullanmaları, insani görevlerini ona göre yerine getirmeleri gerekmektedir.³ Nitekim Hz. Muhammed (sav.), bir hadiste şöyle buyurmuştur:

تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ، لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا: كِتَابَ اللَّهِ، وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

“Size iki şey bıraktım. Siz, bu iki şeye uygun hareket ederseniz, hiçbir zaman sapıtmayacaksınız. Bunlar, Allah'ın kitabı olan Kur'ân ve benim sünnetimdir.”⁴

Ancak bu rivâyetin yanında, “Size Allah'ın kitabını bıraktım”⁵ ve “Size Allah'ın Kitabını ve Ehl-i Beyti bıraktım”⁶ anlamında farklı iki rivâyet daha vardır. Bu farklı rivâyetler, birbirini tamamlar niteliktedir. Çünkü bu rivâyetlerden herhangi biri, diğerinin alternatifi değildir. Bu rivâyetlerin üçünde de Kur'ân-ı Kerîm ana kaynak olarak gösterilmektedir. Çünkü o, Allah'ın kelimidir ve vahiy yolu ile Hz. Muhammed'e (sav.) gönderilmiştir. Hz. Muhammed'in (sav.) söylemiş olduğu sözlerden, yapmış olduğu hareketlerden ve tasvip etmiş olduğu şeylerden oluşan sünneti⁷ ise, Kur'ân-ı Kerîm'in ilk tefsiri ve açıklaması durumundadır.⁸ Buna göre sünnet, İslam dininin Kur'ân-ı Kerîm'den sonra gelen en önemli kaynağıdır.⁹ İslam dininin anlaşılması için yapılan çalışmalar, her şeyden önce Kur'ân ve sünnetin anlaşılması alanlarında yapılmaktadır. Ana

1 el-Ahzâb 33/40.

2 et-Tîn 95/5.

3 Allah'ın insanoğlunu akıl yürütmeye, düşünmeye teşvik ettiği âyetlerden bazıları şöyledir: el-Bakara 2/44, 77; Âl-i 'İmrân 3/65, 118, 190-191; en-Nisâ 4/82; el-En'âm 6/32, 98, 152; el-A'râf 7/169, 185; er-Ra'd 13/3; en-Nahl 16/11, 69, 90; en-Nûr 24/27; el-Câsiye 45/13; el-Kamer 54/15, 17, 22, 32, 40, 51; 'Abese 80/24; et-Târik 86/5; el-Gâşiye 88/17-20. Bu konuda kapsamlı değerlendirmeler için bk. Demir, Zakir. “Enbiyâ Sûresinin 22. Âyeti Bağlamında Allah'ın Vahdâniyet Önermesine İlişkin Müfessirlerin Mülâhazaları ve Bunların Tahlili”. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 62/1 (Aralık 2024), 205-206.

4 Malik b. Enes, *el-Muvaṭṭa'* “Kader”, 1., nşr. Abdüvehhâb Abdüllatîf (Kahire: y.y., 1382/1962); Süleyman ibn'el Eş'as el-Ezedî es-Sicistânî Ebu Dâvud, “Menâsik”, 56 (No. 1905), ts.; el-Hafız Ebu Abdullah Muhammed bin Yezid İbn Mâce, “Kitabü'l Etîme”, (No. 3314), ed. Muhammed Fuâd Abdilbâkî (Dâr-ü İhyail-Kütübil Arabî, ts.); Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (no:5722), nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî, ed. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r Risale, 1405/1985); Muhammed Abdurrauf el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Camii's-Sağîr* (Mısır: Matbaat-ü Mustafa Muhammed, 1938), 3/240.

5 Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-şâhih* “Fedailu's-Sahabe”, 36, (no: 2408), nşr. Muhammed Fuâd Abdilbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56); İbn Mâce, “Kitabü'l Etîme”, (No. 3314).

6 Müslim, *el-Câmi'u's-şâhih* “Fedailu's-Sahabe”, 36, (no: 2408), tsz; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, “Menâkib”, 32, (3786), tsz; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, Sünen-i Dârimî “Fedailu'l-Kur'ân”, 1, (no: 3198), tsz.

7 Abdulkerîm Zeydan, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkıh* (İstanbul: el-Mektebtü'l-İslamiyye, 1979), 131; Muhammed Ebû Zehra, *Usûlu'l-Fıkıh* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, tsz), 97.

8 Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn* (Beyrût: Dâru'l-Erkâm, tsz), 1/32.

9 Muhammed b. İdris eş-Şafîî, *er-Risâle*, ed. Abdullatif el-Hemim - Mahir Yasin el-Fahl (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 107; Abdülğani Abdulhalık, *Hücciyetü's-Sünne*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Şûle Yayınları, 1996), 52; Ebû Zehra, *Usûlu'l-Fıkıh*, 97.

kaynak Kur'ân olduğuna göre, İslam'ı anlama bağlamındaki çalışmalar daha çok tefsir alanında yapılmaktadır.

Hız. Muhammed (sav.)'in vefatından sonra siyasi sebepler, ön kabuller vb. durumlar Kur'ân'ın yanlış anlaşılmasına, yanlış yorumlanmasına zemin hazırlamıştır. Söz gelimi bazı gruplar mezheplerini ön plana çıkarmak amacıyla Kur'ân âyetlerini düşüncelerine göre yorumlamışlardır. Bu tür yanlış yorumlar Müslümanlar açısından ciddi bir problem olarak kabul edilmiştir. Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri'nin, bu tür yanlış algı ve yorumların önlenmesinde önemi ortaya çıkmaktadır. Bu yöntemin esas hedefi Kur'ân'ın doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktır. Ayrıca Senâullah Amritsarî'nin tefsiri üzerinde ülkemizde herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması bizi bu çalışmayı yapmaya yönlendirmiştir.

Muhammed Fadl Muhammed tarafından 2022 yılında Katar Üniversitesinde Menhecü's-Şeyh Senâullah el-Amritsarî fi Tefsirihi el-Musemma bi "Tefsîru'l-Kur'ân bi-Kelâmi'r-Rahmân" başlıklı bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. İkinci olarak Senâullah Amritsarî'nin dava ve mücadelesi hakkında da Muhammed Murtaza b. Âiş Muhammed tarafından "eş-Şeyh Senâullah el-Amritsarî ve Cühûduhu ed-Da'viyye" adlı bir Yüksek Lisans tezi 1996 yılında Riyad'da hazırlanmıştır. Çalışma sürecinde, konuyla ilgili eserler taranmış, tefsir ve tefsir usûlü üzerine yazılmış kaynaklar incelenmiştir. Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri konusunda arka planda literatür taraması yapılmış olup elde edilen veriler kayıt altına alınmıştır. Konuya dair bilgilerin bütüncül bir şekilde bir araya getirilmesi sağlanmış ve yeri geldiğinde istifade edilmiştir. Çalışmamızda, özellikle tefsir kaynaklarına ağırlık verilmiştir. Ayrıca Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirini benimseyen âlimlerin eserlerinden de faydalanılmıştır. Ancak ülkemizde Senâullah Amritsarî'nin tefsiri üzerinde bir çalışmanın yapılmamış olması bizi bu çalışmayı yapmaya yönlendiren sebeplerden biridir.

Bu çalışmamızda İslam dininin ana kaynağı olan Kur'ân'ın tefsiri üzerinde durulmaktadır. Konumuz, Senâullah Amritsarî'nin "*Tefsîru'l-Kur'ân bi kelâmi'r-Rahmân* isimli eseri bağlamında, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri" hususudur. Aslında Kur'ân'ın nüzulünden itibaren tefsir çalışmaları başlamıştır. Bu çalışmalar önceleri daha çok rivâyet metoduyla gelişmiştir. Daha sonraki dönemlerde dirâyet yoluyla tefsir çalışmaları da gelişmiştir. Her zaman için en güzel tefsir çalışması, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri şeklinde yapılanıdır. Çünkü Kur'ân, bu tür tefsirle daha çok iyi anlaşılmaktadır. Bu nedenledir ki, bu alanda çok sayıda eser yazılmıştır. Söz gelimi Senâullah Amritsarî'den önce Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri metodu özelinde Emir Muhammed b. İsmâ'il es-San'ânî (ö. 1182/1768) *Mefâtihu'r-rıdvân fi tefsiri'z-zikir bi'l âsar ve'l-Kur'ân* adını verdiği bir tefsir kaleme almıştır.¹⁰ Bu konuda yazılmış bir diğer önemli eser, Muhammed el-Emîn eş-Şinkitî'ye (1907-1974) ait *Edvâü'l-beyân fi İzâhi'l Kur'ân bi'l-Kur'ân* adlı tefsiridir. Hiç şüphesiz, bu tür eserler Kur'ân'ın anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Kur'ân tefsiri üzerinde çalışmalarda bulunan ve bu alanda eser yazan her kişi, hangi metotla yazarsa yazsın, Kur'ân'ın anlaşılmasına hizmet etmeyi hedeflemektedir. Bu alandaki eserlerden biri de *Tefsîru'l-Kur'ân bi kelâmi'r-Rahmân* adlı eserdir.

2. SENÂULLAH AMRİTSARİ'NİN HAYATI

Makalemizin bu bölümünde Senâullah Amritsarî'nin doğumu, ailesi, çocukluğu, eğitim hayatı, faaliyetleri ve eserleri üzerinde duracağız.

10 Emîr es-San'ânî'nin mezkûr tefsiri ve diğer eserleri hakkında kapsamlı değerlendirmeler için bk. Zakir Demir, "Emîr es-San'ânî'nin İlâhî İktibâsların Mâhiyetine Dair el-İzâh ve'l-beyân fi tahkîki 'ibârâtı kasası'l-Kur'ân İsimli Risâlesi Ve Ele Aldığı Konuların Kritiği", *Bilimname* (50), 2023, 133-265. Ts.

2.1. Doğumu, Ailesi ve Çocukluğu

Ebû'l-Vefa Senâullah el-Hindî el-Amritsarî, Haziran 1868 tarihinde Hindistan'ın Pencâp Eyaleti sınırları içerisinde bulunan Amritsar'da¹¹ doğdu.¹² Amritsarî, soyu itibarıyla Srinagarlı/Keşmirli bir Brahman ailesine dayanmaktadır. Ailesi on dokuzuncu yüzyılın başlarında 1819 yıllarında Keşmir'deki Zeynel Abidin döneminde Müslüman olmuştur. Amritsarî'nin babası Muhammed Hızır, ipek ticaretini yapıyordu. Babası, o zaman Hindistan'da "Raca" adı altında kurulan küçük prensliklerin zulmünden kaçarak Keşmir'den Amritsar'a gidip oraya yerleşmişti.¹³

Senâullah Amritsarî, henüz yedi yaşında iken babasını ve on dört yaşında da annesini kaybetmiştir.¹⁴ Kendi geçimini temin etmek için, abisinden terzilik öğrenmiştir. Bir gün yörenin âlimlerinden biri bir cübbe diktirmek için onun çalıştığı dükkâna uğramıştır. Senâullah'ın üstün zekâsını farkederek âlim, kendisine ilimle meşgul olmasını tavsiye etmiştir. Senâullah, bu tavsiye üzerine boş vakitlerinde kitap okumaya başlamıştır. Senâullah Amritsarî, böylece ilimle tanışmıştır.¹⁵

2.2. Eğitim Hayatı ve Faaliyetleri

Senâullah Amritsarî, hadis icazetini Amritsar'da yaşayan iki kişiden almıştır. Onlar, Ahmedullah Amritsarî ve Vezirâbâdî lakabı ile bilinen Şeyhu'l-Hadis Hâfız Abdülmennândır. Ayrıca o, Delhi'de Seyyid Nezir Hüseyin Dihlevî'den (ö. /1902) de hadis icazetini almıştır. Bir süre Sehârenpûr'da ilim tahsil ettikten sonra, Dârululûm-i Diyobend'e giderek orada ilim hayatına devam etmiştir. Şeyhü'l-Hind Mahmûd Hasan Diyobendî'nin onun eğitim hayatında önemli yeri vardır. Amritsarî, o yıllarda aklî ilimlerde ön planda olan Ahmed Hasan Kanpûrî'den de ders almak için Kanpûr'daki Feyz-i Âm Medresesi'ne gitmiş ve orada akli ilimlerle ilgili eğitim alıp 1892 tarihinde mezun olmuştur. Amritsarî, bu ve benzeri başarılarının yanında daha değişik alanlarda da kendini göstermiştir. Örneğin o, Hakîm Fazlullah Kanpûrî'den geleneksel tıp eğitimini almış ve bu arada İngilizcesini de geliştirmiştir.¹⁶

Ehl-i hadîs ekolü düşüncesine sahip olan Âmritsarî, 1896-1898 yılları arasında Ahmedullah Amritsarî'nin "Te'yîdü'l-İslâm" adlı medresesinde ve 1898-1900 yılları arasında da Malirkotla'daki "Medrese-i İslâmiyye'de" de dersler vermiştir.¹⁷ Amritsarî, öğretimden ziyade münazara ve eser telif etmeye daha fazla ilgi duymuştur. Senâullah, 1900 yıllarından itibaren kendini daha çok bâtil inanç ve fikirlerle mücadele vermeye başlamıştır. Çünkü yaşadığı dönemde Hindistan adeta çalkantılı bir fikir savaşına dönüşmüştü. Amritsarî'nin çok yönlü çalışmaları bulunmaktadır. O, Misyonerler, Birelvîler, Hindu Arya Samâc mensupları, Kâdiyânîler ve Ehl-i

11 Sihlerin dini merkezi ve Pencap eyaletinin en büyük şehri olan Amritsar, Hindistan'ın kuzeybatısında, Pakistan sınırından 50 km. uzaktadır. Sihlerin kutsal mabedi olan ve altın levhalarla kaplanmış "Altın Tapınak" burada bulunmaktadır. Erdem Sargon, "Amritsar" (İstanbul: Diyanet İslam Ansiklopedisi, 1991).

12 Abdulhamit Birişik, *Hind Alkütası Düşünce ve Tefsir Ekolleri* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2019), 158; Abdulhamit Birişik, "Senâullah Amritsarî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/ 503-506.

13 Haneef Chundunnummal Muhammad, Bir Hindu Akımı Olan Arya Samaj ile Müslümanlar Arasındaki Dini Diyalog ve Tartışmalar (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, 2019), 164.

14 Birişik, "Senâullah Amritsarî", c. 36/504; Chundunnummal Muhammad, Bir Hindu Akımı Olan Arya Samaj ile Müslümanlar Arasındaki Dini Diyalog ve Tartışmalar, 164.

15 Birişik, *Hind Alkütası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, 158; Chundunnummal Muhammad, *Bir Hindu Akımı Olan Arya Samaj ile Müslümanlar Arasındaki Dini Diyalog ve Tartışmalar*, 164.

16 Birişik, *Hind Alkütası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, 158; Birişik, "Senâullah Amritsarî", c. 36/503; Chundunnummal Muhammad, *Bir Hindu Akımı Olan Arya Samaj ile Müslümanlar Arasındaki Dini Diyalog ve Tartışmalar*, 164.

17 Birişik, "Senâullah Amritsarî", 36/ 503.

Kur'ân gruplarıyla münazara ve yazışmalarda bulunmuştur. Onun bu konudaki etkinlikleri, ön plana çıkmaktadır. O, Misyonerler tarafından ele alınmış literatürü çok iyi bir şekilde ele almış, incelemiş ve onlarla 100 kadar münazaraya katılmıştır. Bu fırkaların yazmış oldukları kitaplar ve konuşmaları İslam dininin bekası için ciddi bir tehdit oluşturunuyordu. Senâullah Amritsarî bu fırkalarla mücadele etmek için onlarca münazaraya katılmıştır.¹⁸ Onun yaptığı münazaralar incelendiğinde çok zeki olduğu ve diğer dinler hakkında da çok iyi derecede bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır. O, münazaralarda karşı tarafın sözlerini çok iyi bir şekilde dinler, muhataplarının dinlerine göre deliller getirmeyi bir metot olarak kullanıyordu. Örneğin o, Müslüman kadınların hicab ve tesettürü ile ilgili halka açık vaaz verdiği bir esnada, Müslüman kadınların, yabancıların ve kocalarının erkek kardeşlerinin de yanlarında örtünmeleri gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine vaazı dinleyen Hindu bir kadın ayağa kalkarak, alaylı bir tavırla kadının, kocanın erkek kardeşinin yanında tesettürü giymenin gerekli olup olmadığını sormuştur. Bu soru üzerine Senâullah şöyle cevap vermiştir: “Ben şu an Müslüman kardeşlerime vaaz veriyorum ve onları ilgilendiren hususlar hakkında kendilerine bilgi verdim. Az daha beklersen bu hususta Hinduların kutsal kitaplarında geçen bilgileri de vereceğim. Hinduların kutsal kitabı olan Rig Veda'nın onuncu babının on sekizinci bölümünün onuncu pasajında dul kadınlara hitaben şöyle denmiştir: “Ey dul kadınlar, sizler çocuk sahibi olabilmeniz için ölen kocalarınızın erkek kardeşleri ile evlenmek suretiyle birlikte olmanızda bir sakınca yoktur. Zira onlardan olan çocuklar yine sizin ölmüş olan kocalardan olan çocukları olarak sayılacaktır.” Görüldüğü gibi o, münazaralarda karşı tarafın kutsal kitaplarında geçen ifadeleri de çok iyi bilmektedir. Kendisine sorulan bir hususu âyet ve hadisler ışığında cevap vermeden önce muhatabının kutsal kitabında geçen bilgileri çok iyi bir metotla kullanmıştır.¹⁹

Senâullah Amritsarî, 1926 yılında hacca gitmiş ve orada Hindistan Ehl-i Hadîs ekolünü temsilen I. Milletlerarası İslâm Konferansı'na katılmıştır. Pakistan kurulmadan önce Pencap eyaletinde çıkan olaylarda Amritsarî'nin evi, kütüphanesi ve matbaası yağmalanmış ve oğlu Atâullah bu olaylar sırasında öldürülmüştür. Amritsarî, bu olaylardan sonra 14 Ağustos 1947 tarihinde Pakistan'a göç etmiş ve bir müddet Gucranvâlâ'da kalmıştır. Ondan sonra o, Ocak 1948 tarihinde Sergôda'ya yerleşmiştir. Amritsarî, 15 Mart 1948 tarihinde orada vefat etmiştir. Amritsarî Sergôda'da yaşadığı sırada bir matbaa kurmuştur. Onun kurmuş olduğu bu matbaa, bugün için torunları tarafından Senâî Press adıyla işletilmektedir.²⁰

2.3. Eserleri

Senâullah Amritsarî, pek çok eser yazmıştır. Onun eserleri, tefsir, hadis, fıkıh, kelam, mezhepler tarihi, Hristiyanlık ve misyonerlik, bölgedeki Müslüman cemaatler ve benzeri konularla ilgilidir. Bu makalemizde onun sadece tefsirle ilgili eserlerinin isimlerine yer vereceğiz ve Kur'ân'ın Kur'ân'la ilgili olan “*Tefsîru'l-Çur'ân bi-kelâmi'r-Rahmân*” adlı tefsiri üzerinde duracağız.

1. Tefsîru'l-Çur'ân bi-kelâmi'r-Rahmân
2. Tefsîr-i Senâî
3. Beyânü'l-Furkân alâ İlmi'l-Beyân
4. Tefsîr Bi'r-Re'y

18 Chundunnummal Muhammad, *Bir Hindu Akımı Olan Arya Samaj ile Müslümanlar Arasındaki Dini Diyalog ve Tartışmalar*, 165; Birişik, *Hind Altkütası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, 159.

19 Chundunnummal Muhammad, *Bir Hindu Akımı Olan Arya Samaj ile Müslümanlar Arasındaki Dini Diyalog ve Tartışmalar*, 167.

20 Birişik, “Senâullah Amritsarî”, c. 36/504.

5. Burhânü't-Tefâsîr bi-Cevâbi Sultânî't-Tefâsîr

Senâullah Amritsarî'nin hayatıyla ilgili bazı bilgileri verdikten sonra, onun Kur'ân'ı Kur'ân'la ilgili tefsiri hakkında bilgi vereceğiz.

3. BİR TEFSİR YÖNTEMİ: KUR'ÂN'IN KUR'ÂN'LA TEFSİRİ

Âlimlerin kahir ekserisi, Kur'ân-ı Kerîm'in en sağlam tefsir kaynağının yine Kur'ân olduğu hususunda ittifak halindedirler. Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri, tefsir yöntemlerinin en mükemmelidir. Kur'ân'ı açıklamının en güzeli yine Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir etmektir. Çünkü bir yerde kapalı olarak geçen bir konu Kur'ân'ın başka bir yerinde açıklanmaktadır, bir yerde özet olan bir konu başka bir yerde geniş bir şekilde izah edilmektedir.²¹ Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerîm, Arap dili, edebiyatı ve belagatinin gelişmesinde son derece etkili olmuştur. Arap dili ve edebiyatı, Kur'ân'ın edebi yönünden etkilenmiştir. Çünkü dünyanın her yerinde bulunan Müslümanlar, Kur'ân-ı Kerîm'in dili diye Arapçayı okumakta, edebiyat ve belagati üzerinde çalışmalar da yapmaktadırlar.

Bazı tefsir âlimleri, Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsirinin rivâyet tefsiri olduğunu söylemişlerdir. Muhammed b. Abdulaziz ez-Zürkânî (ö. 1367-1948) ve Muhammed Hüseyin ez-Zehebî (ö. 1915-1977) bu görüşü savunanların başında gelmektedirler. Çünkü rivâyet tefsirinin böyle anlaşılmasına sebep olan en büyük etken, Hz. Muhammed (sav.) ve sahabenin önde gelenlerinden nakledilen rivâyetlerin esas alınmasıdır. Bundan dolayı bu metot, rivâyet tefsiri olarak anlaşılmaktadır. Ancak Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri sadece rivâyet tefsiri sayılmamalıdır.²²

4. SENÂULLAH AMRİTSARÎ'NİN "TEFSÎRU'L-KUR'ÂN Bİ-KELÂMÎ'R-RAHMÂN" ADLI TEFSİRİ

Senâullah Amritsarî'nin bu eseri, Amritsar'da 1903 ve 1929 tarihlerinde iki defa yayımlanmıştır. O, bu eserini Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri yöntemiyle yazmıştır.²³ Amritsarî bu eserini yazarken tefsirinde Selef çizgisinden uzaklaşmıştır. Bu nedenle o, Ehl-i Hadîs ekolü tarafından eleştirilere maruz kalmıştır. Amritsarî Selef düşüncesine aykırı olan yanlışlığını kabul etmiş olmasına rağmen, onu tenkit etmeye devam edenler olmuştur. Bunun üzerine o, altmış yedi âlimin görüşünü içeren "Kazıyyetü'n-Necdiyye (Tuḥfetü'n-Necdiyye) a'nî faşle Kazıyyeti'l-İhvân bi-Zikri Tefsîri'l-Kur'ân bi-Kelâmi'r-Rahmân" adıyla yeni bir eseri hazırlamış ve bu eseri 1926 tarihinde Amritsar'da yayımlamıştır. Senâullah Amritsarî, bu eserinde kendisine yöneltilen eleştirilere cevap vermiştir.²⁴

Senâullah Amritsarî, tefsirinin mukaddimesinde onun genel özelliklerini ve yöntemini özet bir şekilde açıklamıştır. Müfessirlerin genel olarak kendi anlayış kapasitelerine göre Kur'ân'ı tefsir ettiklerini belirtmiştir. O, hemen bütün müfessirlerin Kur'ân'ı Kuran'la tefsir etme metodunun en iyi metod olduğu hususunda görüş birliği içerisinde olduklarını ifade etmiştir. O, bu metodu benimsediği için tefsirinde de uygulamıştır.²⁵ Makalemizin bundan sonraki bölümünde, "Tefsîru'l-Kur'ân bi-kelâmi'r-Rahmân" adlı eserden tefsir örnekleri üzerinde duracağız.

4.1. Tefsîru'l-Kur'ân Bi Kelâmi'r-Rahmân'da Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsir Örnekleri

21 Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*, ed. Adnan Zarzûr (Dımaşk, 1972), 93.

22 Nurettin Çiftçi, *Kur'ân'ı Anlama Yöntemi Olarak Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 169.

23 Birışık, *Hind Alkütası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, 160.

24 Birışık, "Senâullah Amritsarî", c. 36/504.

25 Ebu'l-Vefa Senâullah el-Hindî Amritsarî, *Tefsîru'l-Kur'ân bi Kelâmi'r-Rahmân* (Riyâd: Dâru's-Selâm li'n-Neşri ve't-Tevzîi, 2002), 33.

Senâullah Amritsarî, tefsirinde genel anlam ifade eden kelimelerin tahsis edilmeleri ile ilgili çeşitli örneklere yer vermiştir. Bu örneklerden biri şöyledir:

Örnek: 1. Senâullah Amritsarî, bir âyetle genel anlam ifade eden kelimeleri, başka âyetle bu kelimenin tahsis edildiğini anlatmıştır. Örneğin o, Şûrâ sûresinin beşinci âyetinde geçen şu cümleyi ele almıştır:

وَالْمَلَائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْأَرْضِ

“Melekler de Rablerini hamd ile tebih ediyorlar ve yerdekiler için mağfiret diliyorlar.”²⁶

O, bu âyetle meleklerin yeryüzündekilere mağfiret dilediklerini kaydetmiştir. O, “yeryüzündekiler” kelimesinin tüm insanları kapsadığını ileri sürmüştür. Ardından o genel bir anlam ifade eden “yeryüzündekiler” kelimesini, aşağıdaki âyetle tefsir ederek tahsis etmiştir:

فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ

“O halde tövbe eden ve senin yoluna gidenleri bağışla, onları cehennem azabından koru!”²⁷

Senâullah Amritsarî, yukarıdaki âyetle geçen “yeryüzündekiler” kelimesini, bu âyetle geçen “tövbe eden ve senin yoluna gidenler” ifadesiyle tahsis etmiştir.²⁸

Başka kaynaklarda da burada geçen “yeryüzündekiler” kelimesi aşağıdaki âyetle tahsis edilerek tefsir edilmiştir:

وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا

“Müminlerin de bağışlanmasını isterler.”²⁹

Bazı müfessirler, yukarıdaki âyetle geçen “yeryüzündekiler” ifadesini, “müminler” olarak tahsis etmek suretiyle tefsir etmişlerdir.³⁰ Bize ulaşan bilgilere göre Kur’ân-ı Kerîm’i bir bütün olarak ilk tefsir eden Ebü’l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî (ö. 150/767) ise, “yeryüzündekiler” kelimesini bu âyetle geçen “müminler” kelimesiyle tahsis ve tefsir etmiştir. Aynı zamanda o, “Müminlerin de bağışlanmasını isterler”³¹ mealindeki âyetin, “yerdekiler için mağfiret diliyorlar”³² âyetini neshettiğini ileri sürmüştür.³³ Ebû Abdillâh Vehb b. Münebbih (ö. 114/732) de Mukâtil b. Süleymân’ın bu konudaki görüşüne katılarak, “yerdekiler için mağfiret diliyorlar”³⁴ âyetinin “Müminlerin de bağışlanmasını isterler”³⁵ âyetiyle neshedildiğini savunmuştur. Müfessir ve kıraat âlimi Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Ammâr b. Ebi’l-Abbâs el-

26 eş-Şûrâ 42/5.

27 el-Mü’min 40/7.

28 Amritsarî, Tefsîru’l-Kur’ân bi Kelâmi’r-Rahmân, 2002, 614.

29 el-Mü’min 40/7.

30 Ebû Abdillâh Muhammed Fahrüddin b. Ömer er-Râzî, *Mefatihü’l-Ğayb* (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1990), c. 27/146; Ebü’l-Berekât Hâf en-ızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Nesefî, *Tefsîrün Nesefî (Medârikü’t-tenzîl ve hakâ’ıku’t-te’vîl)*, ed. Yusuf Ali Bedîvî (Beyrut: Dâr-ü İbn-i Kesir, 2011), c. 3/245; Ebü’l-Fidâ İmâduddin İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsîrü’l-Kur’ân’il-Azim* (Beyrut: Dârü’l Ma’rife, 1969), c. 4/106; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetu’t-Tefâsîr* (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 2019), c. 3/1114; Çiftçi, *Kur’ân’ı Anlama Yöntemi Olarak Kur’ân’ın Kur’ân’la Tefsiri*, 327.

31 el-Mü’min 40/7.

32 eş-Şûrâ 42/5.

33 Mukâtil b. Süleymân Ebü’l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîr-ü Mukâtil b. Süleymân*, ed. Ferid Ahmed (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1971), 172.

34 eş-Şûrâ 42/5.

35 el-Mü’min 40/7.

Mehdevî (ö. 440/1048) ise burada söz konusu olan neshe itiraz ederek, "Müminlerin de bağışlanmasını isterler"³⁶ âyetinin müminlere has olduğunu ileri sürmüştür.³⁷

Ayrıca Senaullah Amritsarî tefsirinde mücmel olarak kısaca anlatılan kelimeleri başka ayetlerle tefsir etmiştir. Anlam itibarıyla kelime "mücmel" ve "mufassal" diye iki kısma ayrılmaktadır. Aslında "mücmel" kelimedenden ziyade onu tefsir eden "mufassal" kelime ile hüküm verilmektedir. İhtiyaç hâsıl olduğu zaman "mücmel" kelime "mufassal" kelime ile izah edilmektedir.³⁸ Amritsarî'nin bu konuda yazmış olduğu örneklerden biri şöyledir:

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ

"Kadınların da ödevlerine denk belli hakları vardır."³⁹

Bu âyette kadının ödev ve hakları mücmel bir şekilde dile getirilmektedir. Amritsarî, mücmel bir şekilde anlatılan bu konuyu, erkeğin kadın üzerinde hakları olduğu gibi kadının da erkek üzerinde hakları vardır şeklinde açıklamıştır. O, bu hakları karşılıklı iyi muamele diye yorumlamıştır. Ondan sonra Senâullah, anlamını izah ettiği bu âyeti, aşağıdaki âyetle tefsir etmiştir:

وَاعْتَصِرُوا هُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

"Kadınlarla iyi geçinin."⁴⁰

Senâullah Amritsarî, yukarıdaki âyette anlatılan kadın haklarını bu âyette geçen iyi geçinme ifadesiyle tefsir etmiştir.⁴¹ Amritsarî kadın haklarını iyi muamele, hoş geçinme diye çok kısa bir şekilde açıklamış. Ondan önce yaşamış olan Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs (ö. 370/981) ise, Amritsarî'nin burada üzerinde durmuş olduğu "Kadınların da ödevlerine denk belli hakları vardır"⁴² mealindeki âyeti aşağıdaki âyetlerle maddeler halinde tefsir etmiştir:

وَاعْتَصِرُوا هُنَّ بِالْمَعْرُوفِ 1-

"Kadınlarla iyi geçinin."⁴³ Cessâs, tefsirinde Amritsarî'nin yer verdiği bu âyete birinci sırada yer vermiştir.

فَلْيَمْسِكْ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِحْ بِإِحْسَانٍ 2-

"Kadınları ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir."⁴⁴

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ 3-

"Kadınların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir."⁴⁵

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ 4-

"Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur."⁴⁶

36 el-Mü'min 40/7.

37 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988), 5.

38 Ebû'l-Velid Süleyman b. Halef el-Bâcî, *İhkâmu'l-Fusûl fî İhkâmi'l-Usûl*, ed. Abdullhah Muhammed el-Cebûrî (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1989), 71.

39 el-Bakara 2/228.

40 en-Nisa 4/19.

41 Amritsarî, *Tefsîru'l-Kur'ân bi Kelâmi'r-Rahmân*, 2002, 57.

42 el-Bakara 2/228.

43 en-Nisa 4/19.

44 el-Bakara 2/229.

45 el-Bakara 2/233.

وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً⁵-

“Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile/cömertçe veriniz.”⁴⁷

وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِخْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا⁶-

“Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayınız.”⁴⁸

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوا هَا كَالْمُعَلَّقَةِ⁷-

“Üzerine düşüp uğraşsanız da kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz; bâri birisine tamamen kapılıp da diğerini askıya alınmış gibi bırakmayın.”⁴⁹

فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكَحْنَ أَرْوَاحَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُم بِالْمَعْرُوفِ⁸-

“Aralarında iyilikle anlaştıkları takdirde, onların (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayınız.”⁵⁰

el-Cessâs, “Kadınların da ödevlerine denk belli hakları vardır”⁵¹ mealindeki âyeti, bütün bu âyetlerle maddeler halinde tefsir etmiştir.⁵² Tefsirini muhtasar bir şekilde yazmış olan Amritsarî, burada anlamı üzerinde durduğumuz ayetin tefsirini detaylı yazmamıştır. Ondan çok daha önce yaşamış olan Cessâs ve benzeri âlimlerin bu âyet hakkında geniş açıklamalarına değinmemiştir.

Bazen bir ayette ele alınan bir olay, başka ayetlerde farklı yönlerden ele alınmaktadır. Senâullah Amritsarî’nin bir olayın farklı yönlerden ele alınması hususunda tefsirinde açıkladığı örneklerden biri şöyledir:

فَالْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ

“Bunun üzerine Mûsâ asasını yere attı. Bir de baktılar ki apaçık bir yılan”⁵³

كَالْهَاجَانِ

“Küçük bir yılan gibi”⁵⁴

فَالْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى

“Hemen attı. Bir de ne görsün, o akıp giden bir yılan oluvermiş”⁵⁵

Görüldüğü gibi Hz. Mûsâ’nın kıssasında esasının yılanı dönüşmesinin anlatıldığı âyetler arasında tenakuz varmış gibi görünmektedir. Fakat âyetler bir bütünlük içerisinde ele alındığında böyle bir çelişkinin olmadığı, zikredilecek her bir âyetin yılanının sahip olduğu farklı özellikleri anlattığı görülecektir.⁵⁶

46 en-Nisa 4/34.

47 en-Nisa 4/4.

48 en-Nisa 4/20.

49 en-Nisa 4/129.

50 el-Bakara 2/232.

51 el-Bakara 2/228.

52 Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, Ahkâmü’l-Kur’ân, ed. Muhammed es-Sâdık Kahavî (Daru’l-Mushaf, tsz), 2/68.

53 el-A’râf 7/107.

54 el-Kasas28/31.

55 Ta-ha 20/20.

56 Çiftçi, Kur’ân’ı Anlama Yöntemi Olarak Kur’ân’ın Kur’ân’la Tefsiri, 354.

Senâullah Amritsarî ise ilk âyette *هِيَ تَعْبَانٌ مُبِينٌ* ifadesini “büyük bir yılan” şeklinde,⁵⁷ *حَيَّةٌ* ifadesini ise yılanın ataklığı ile, *جَانٌّ* kelimesini de yılan cinsini karşılayacak şekilde⁵⁸ yorumlamıştır. Bununla birlikte büyüklüğü ve ataklığı ile hareket eden ince yılan gibi anlaşılmaktadır.⁵⁹ Görüldüğü gibi aslında âyetlerde bahsedilen yılan tek bir yilandır. Fakat onun bir takım yapısal, fiziksel ve hareket kabiliyetine dair özellikleri nazar-ı itibara alınmıştır. Dolayısıyla âyetler arasında herhangi bir tutarsızlık söz konusu değildir.⁶⁰

Kur'ân-ı Kerîmde konu ve yer farklılığı sebebiyle bazı âyetler arasında ihtilaf varmış gibi görünse de âyetler bir bütünlük içinde incelendiğinde böyle bir ihtilafın olmadığı görülecektir. Senâullah Amritsarî, bu konu da ele aldığı âyetleri nasıl açıkladığını ve tenakuz varmış gibi görünen âyetler arasındaki sorunu nasıl çözdüğünü ele almaya çalışacağız.

فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ

“İşte o gün insana da cine de günahı hakkında soru sorulmaz.”⁶¹

وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ

“Suçluluğu kesinleşmiş olanlara artık günahları sorulmaz”!⁶²

فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Rabbine andolsun ki yaptıklarından dolayı muhakkak surette onların hepsini sorguya çekeceğiz”!⁶³

Yukarıda zikredilen âyetler incelendiğinde aralarında bir tenakuz/çelişki varmış gibi görünmektedir. Rahman suresi 39. âyette insanlar ve cinlerin işlemiş oldukları günahlardan dolayı hesaba çekilmeyecekleri vurgulanmıştır. Senâullah Amritsarî, burada Allah tarafından kimsenin sorguya çekilmeyeceği hususunun bilgisine ihtiyaç duyulmayacağını ifade ettikten sonra “Günahkârlar simalarından tanınır”⁶⁴ âyetiyle tefsir etmiştir. Çünkü günahkârlar zaten simalarından tanınacaklarından bunun için herhangi bir sorguya ihtiyaç duyulmayacağını ifade etmiştir. Buradaki ihtilaf sebebi konu ve yer farklılığından kaynaklanmaktadır. Ancak âyetler bir bütünlük içinde değerlendirildiğinde herhangi bir çelişkinin olmadığı anlaşılmaktadır.⁶⁵

Taberi (ö.310/922) de meleklerin, günah işlemiş kimseleri simalarından ve yüzlerinin karalığı, gözlerinin maviliği gibi birtakım işaretlerin var olmasından tanıyacaklarını ifade etmiştir.⁶⁶ Kasas 78. âyette de benzer bir anlam bulunmaktadır. Ancak müşkil olarak kabul edilen bu tür kelimeler, başka âyetlerde konu ile ilgili yer alan açıklamalarla tefsir edilerek çözülebilir. Amritsarî, Hicr suresindeki “Rabbine andolsun ki yaptıklarından dolayı muhakkak surette

57 Amritsarî, *Tefsîru'l-Kur'ân bi Kelâmi'r-Rahmân*, 236.

58 Amritsarî, *Tefsîru'l-Kur'ân bi Kelâmi'r-Rahmân*, 503.

59 Amritsarî, *Tefsîru'l-Kur'ân bi Kelâmi'r-Rahmân*, 425; Çiftçi, *Kur'ân'ı Anlama Yöntemi Olarak Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri*, 354.

60 Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-İtkan Fi Ulum'il-Kur'ân* (Beyrut: Risaletu Menşuratu Mervan Da'bûl, 2023), 558.

61 er-Rahmân55/39.

62 el-Kasas28/78.

63 el-Hicr 15/92-93.

64 er-Rahmân55/41.

65 Amritsarî, *Tefsîru'l-Kur'ân bi Kelâmi'r-Rahmân*, 680; Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkâdir el-Cekenî el-Himyerî eş-Şinkîti, *Edvâ'ü'l-beyân fî izâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân* (Dâr-ü İlmul Fevaid, 1980), c. 7/804-805.

66 Muhammed bin Cerir et-Taberi, Taberî Tefsiri, ed. Muhammed Ali es-Sâbûnî - Salih Ahmed Rıza, çev. Mehmet Keskin (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2019), c. 5/460.

onların hepsini sorguya çekeceğiz”!⁶⁷ âyetiyle herkesin sorguya çekileceği açık bir şekilde belirtilmiştir. Hicr 92-93 âyetini de “Elbette kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de, gönderilen peygamberleri de mutlaka sorgulayacağız”⁶⁸ âyetiyle tüm insanların hatta elçilerin bile hesaba çekileceği açık bir şekilde vurgulanmıştır.⁶⁹

SONUÇ

Allah insanları diğer varlıklar arasında üstün bir derecede yaratmıştır. Çünkü diğer varlıklara vermediği akıl ve muhakemeyi, insanlara vermiştir. Bununla beraber insanlara doğruyu ve hidayeti göstermek için peygamberler göndermiş, onlar vasıtasıyla kutsal kitaplar indirmiştir. İnsani görevlerini akıl ve vahiy ölçülerıyla yerine getirenler, meleklerden daha üstün bir dereceye yükselirler. Bu görevleri yerine getirmeyip nefis ve arzularıyla yaşayanlar, hayvanlardan daha aşağı bir dereceye düşerler. Üstün bir dereceye ulaşmak için, Müslüman olarak Kur’ân ve sünneti iyi anlamak, kavramak ve yaşamak gerekir. Her şeyden önce Kur’ân, İslam dininin temel kaynağıdır. Kur’ân-ı Kerîm, bir bütünlük arz etmektedir. Kur’ân’ın bir yerinde mücmel/kapalı olarak geçen bir konu Kur’ân’ın başka bir yerinde izah edilerek tefsir edilmektedir. Bir yerde muhtasar olan bir konu, başka bir yerde geniş bir şekilde açıklanmaktadır. Bazen anlaşılmayan bir kelime veya mesele, başka âyetlerin yardımıyla anlaşılmaktadır.

Hiz. Muhammed (sav.) vefat ettikten sonra, Kur’ân-ı Kerîm’i siyasi, sosyal nedenler, ön kabuller gibi sebeplerden dolayı Kur’ân’ın anlatmak istediği anlamları çarpıtarak kendi anlayış ve düşüncelerine uygun anlamlar üretenler ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu durum Müslümanlar arasında problem olarak kabul edilmiştir. Ancak gerçeklikten uzak bu anlayışlara zemin hazırlayanlar en doğru fırkanın ve kurtuluşa erecek kimselerin yine kendileri olduğunu iddia ediyorlardı.

Kur’ân-ı Kerîm’i kendi anlayışları doğrultusunda yorumlayan kimselerin meydana getirdikleri problemleri fark eden âlimler insanları tekrar doğru, sağlam bir usûlle Kur’ân’la buluşturmak amacıyla “bir sözü en iyi açıklayan, yine sözü söyleyenin kendisidir” şiarından hareketle Kur’ân’ı yine Kur’ân’la tefsir etmişlerdir. Çünkü bu yöntemin en önemli yönlerinden biri, statik değil dinamik oluşuyla ilgilidir. Kur’ân her dönemde ortaya çıkan problemlere çözüm üretme, yol gösterme potansiyeline sahiptir.

Yüce Allah Kur’ân-ı Kerîm’i indirmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’i en iyi bilen de, yine Yüce Allah’tır. Onun indirmiş olduğu âyetlerin birbirleriyle çelişmeleri veya birinin diğerini inkâr etmesi mümkün değildir. Onlar, ancak birbirlerini tamamlamaktadır. Bu nedenle her zaman için tefsirciler, Kur’ân tefsirinde yapmış oldukları yorumlarında haklı olduklarını ispatlamak için, delil olarak başka âyetleri göstermişlerdir. Örneğin elimizdeki mevcut bilgilere göre bir bütün olarak ilk tefsir kitabını yazan Mukatil b. Süleyman’ın eserinde de bunun örneklerini görmemiz mümkündür. İster rivâyet, ister dirâyet alanlarında yazılan, içtimai, felsefi, konulu ve benzeri tefsir çalışmalarının hemen hemen tümünde, Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsir örnekleri kullanılmaktadır. Bununla beraber zaman zaman bazı müfessirler, eserlerini sadece Kur’ân’ı Kur’ân’la tefsir şeklinde yazmışlardır. Hindistanlı büyük âlim Ebu’l-Vefa Senâullah el-Hindî el-Amritsarî (ö. 1367/1948) de, bu şekilde âyetleri sadece âyetlerle tefsir eden bir eser yazmıştır. Onun bu şekilde yazmış olduğu eserin adı, “Tefsîru’l-Kur’ân bi Kelâmi’r-Rahmân” şeklindedir. Bu açıdan onun bu eseri, Hindistan’da yazılmış olmasına rağmen, İslam âleminde, hatta dünyanın

67 el-Hicr 15/92-93.

68 el-A’raf 7/6.

69 Amritsarî, *Tefsîru’l-Kur’ân bi Kelâmi’r-Rahmân*, 365.

çeşitli yerlerinde tefsir çalışmalarında bulunanların dikkatini çekmektedir. O bu eseri yazarken, muhtasar bir şekilde ayeti ayetle tefsir etmiştir. O, bu tefsir çalışmasında, ağırlıklı olarak ayeti ayetle tefsir etme şeklindedir. Senâullah, bu çalışmasında yaklaşık olarak 4750 ayeti ayetle tefsir etmiş bulunmaktadır. Senâullah Amritsarî'nin "*Tefsîru'l-Kur'ân bi Kelâmi'r-Rahmân*" adlı eseri hakkında çeşitli akademik çalışmaların yapılmış olması, onun önemini ortaya koymaktadır. Bu eserin daha pek çok akademisyenin çalışmalarına konu olacağına inanıyoruz. Çünkü Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsir yöntemi, en sağlam ve en güvenilir tefsir metodudur. Senâullah Amritsarî, tefsirinde bu metodu çok güçlü bir şekilde kullanmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdulhalık, Abdülğani. *Hücciyetü's-Sünne*, çev. Dilaver Selvi. İstanbul: Şûle Yayınları, 1996.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned (no:5722)*. ed. Şuayb Arnavut. nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî. Beyrut: Müessesetü-r Risale, 1405/1985.
- Amritsarî, Ebu'l-Vefa Senâullah el-Hindî. *Tefsîru'l-Kur'ân bi Kelâmi'r-Rahmân*. Riyâd: Dâru's-Selâm li'n-Neşri ve't-Tevzîi, 2002.
- Amritsarî, Ebu'l-Vefa Senâullah el-Hindî. *Tefsîru'l-Kur'ân bi Kelâmi'r-Rahmân*. Riyâd: Dâru's-Selâm li'n-Neşri ve't-Tevzîi, 2002.
- Bâcî, Ebû'l-Velid Süleyman b. Halef el-. *İhkâmu'l-Fusûl fî İhkâmi'l-Usûl*. ed. Abdullhah Muhammed el-Cebûrî. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1989.
- Birişik, Abdulhamit. *Hind Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2019.
- Birişik, Abdulhamit. (2019) "Senâullah Amritsarî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. ed. Muhammed es-Sâdık Kahavî. Dârü'l-Mushaf, tsz.
- Chundunnummal Muhammad, Haneef. *Bir Hindu Akımı Olan Arya Samaj ile Müslümanlar Arasındaki Dini Diyalog ve Tartışmalar*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, 2019.
- Çiftçi, Nurettin. *Kur'ân'ı Anlama Yöntemi Olarak Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Basım, 2023.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-. *Sünen-i Dârimî "Fedailu'l-Kur'ân", 1*, tsz.
- Ebu Dâvud, Süleyman ibn'el Eş'as el-Ezedi es-Sicistani. "*Menâsik*", 56 (No. 1905), ts.
- Ebû Zehra, Muhammed. *Usûlu'l-Fıkh*. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, tsz.
- Ebû'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, Mukâtil b. Süleymân. *Tefsîr-ü Mukâtil b. Süleymân*. ed. Ferid Ahmed. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971.
- Enes, Malik b. *el-Muvaţţâ' "Kader"*, 1. nşr. Abdüvehhâb Abdüllatîf. Kahire: y.y., 1382/1962.
- İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ İmâduddin İsmail b. Ömer. *Tefsîr-ü'l-Kur'ân'il-Azim*. Beyrut: Dârü'l Ma'rife, 1969.
- İbn Mâce, el-Hafız Ebu Abdullah Muhammed bin Yezid. "*Kitabü'l Etîme*", (No. 3314). ed. Muhammed Fuâd Abdilbâkî. Dâr-ü İhyail-Kütübil Arabi, ts.

- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*. ed. Adnan Zarzûr. Dımaşk, 1972.
- Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. 1 Cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-. *el-Câmi' lî Ahkâmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988.
- Münâvî, Muhammed Abdurrauf el-. *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Camii's-Sağîr*. Mısır: Matbaat-ü Mustafa Muhammed, 1938.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şahîh "Fedailu's-Sahabe", 36, (no: 2408)*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-. *el-Câmi'u's-şahîh "İman", 89, (no: 204)*, tsz.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâf en-izüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Tefsîrün Nesefî (Medârikü't-tenzîl ve haqâ'iku't-te'vîl)*. ed. Yusuf Ali Bedîvî. Beyrut: Dâr İbn Kesir, 2011.
- Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed Fahrüddin b. Ömer er-. *Mefatihü'l-Ğayb*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1990.
- Sâbûnî, Muhammed Ali es-. *Safvetu't-Tefâsîr*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2019.
- Sargon, Erdem. "Amritsar". İstanbul: Diyanet İslam Ansiklopedisi, 1991.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *el-İtkan Fi Ulum'il-Kur'ân*. Beyrut: Risaletu Menşuratu Mervan Da'bûl, 2023.
- Şafiî, Muhammed b. İdris eş-. *er-Risâle*. ed. Abdullatif el-Hemim - Mahir Yasin el-Fahl. Beyrut: Dârü'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2005.
- Şinkîti, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkâdir el-Cekenî el-Himyerî eş-. *Edvâ'ü'l-beyân fî izâhi'l-Kur'ân bi'l-Ğur'ân*. Dâr-ü İlmul Fevaid, 1980.
- Taberi, Muhammed bin Cerir et-. *Taberî Tefsiri*. ed. Muhammed Ali es-Sâbûnî - Salih Ahmed Rıza. çev. Mehmet Keskin. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2019.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-. *"Tefsir", 1, hadis no: (2950)*, tsz.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin ez-. *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*. Beyrût: Dârü'l-Erkâm, tsz.
- Zeydan, Abdülkerim. *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh*. İstanbul: el-Mektebtü'l-İslamiyye, 1979.